

zapojovat působení autonomních duševních procesů, abychom jimi pozorovatelné dění a konání vysvětlovali. V takto orientovaném důkladném rozvíjení inspirací z děl autorů jako Heidegger či Merleau-Ponty, které zároveň zůstává věrno původnímu duchu jejich filosofii, je kniha *Paměť míst* v českém sociologickém prostředí prací výjimečnou a v jistých ohledech i průkopnickou.

Jakub Mlynář

Lenka J. Budilová – Marek Jakoubek: *Bulgarian Protestants and the Czech Village of Voyvodovo*

New Bulgarian University,
Sofia 2017, 144s.

Kniha sociálních antropologů Lenky Budilové a Marka Jakoubka je výzvou k přezkoumání starých a nalezení nových přístupů k analýze náboženských a etnických identit v balkánském i globálním kontextu. Zaměření zájmu badatelů na malou protestantskou obec českých osadníků v severozápadním Bulharsku, která byla nejaktivnější ve dvacátých a třicátých letech minulého století, klade zásadní otázky týkající se především komplexní dynamiky a dočasnosti transkulturních modelů religiozity a národního uvědomění. Vzniká tak poutavý antropologicko-etnografický syžet rozvinutý do množství různých poloh, který výrazně překračuje prostou rovinu biografických trajektorií a společného historického osudu hrstky věřících, kteří koncem 19. a začátkem 20. století odešli z Banátu, aby našli a doslova od základů vybudovali

nový domov ve vsi Vojvodovo a stali se jednou z nejsemknutějších a nejkoloritnějších náboženských obcí v Bulharsku. Budilová s Jakoubkem přesvědčivě ukazují, že velké příběhy mají základ v malých událostech. Ve zkoumání obou badatelů není Vojvodovo jen zapadlým koutem severozápadního Bulharska, který se díky českým přesídlencům postupně rozvíjí až k pozoruhodné hospodářské prosperitě. Je něčím mnohem více – je místem, ve kterém se protínají geopolitické změny s životními plány, kulturní přístupy a výdobytky, rodová dědictví a rodinné tradice a v neposlední řadě také náboženské horizonty a každodenní konfesijní praxe.

Historické milníky, které poznamenaly vývoj Bulharska v minulém století – války, hospodářské krize, nástup komunistické totality – přímo nebo nepřímo utvářejí kontext, ve kterém se rozvíjí specifický charakter náboženských aktivit české komunity ve Vojvodovu. Například nastolení socialistické vlády 9. září 1944 rozhodujícím způsobem ovlivnilo reemigraci metodistů s českými kořeny z Vojvodova zpět do Československa. Tento proces začal už koncem čtyřicátých let minulého století na základě mezinárodních dohod, uzavřených komunistickými vládami obou zemí prosovinetského východního bloku. Ještě předtím, na pozadí nerovnoměrného meziválečného hospodářského vývoje, charakteristického mnoha výkyvy, vojvodovští přesídlenci se zvýšeným nasazením usilují o zajištění blahobytu své obce.

Kniha podrobně sleduje přenos tradic a praktik charakteristických pro středoevropskou protestantskou kulturu na bulharskou půdu, což významnou měrou přispívá k rozkvětu Vojvodova a vymezení jeho specifické sociokulturní povahy. Pří náležitosti

vojvodovských Čechů k příslušnému kulturnímu rámci na jedné straně předurčuje jejich transformaci na uzavřenou náboženskou obec fungující podle vlastních vnitřních pravidel a téměř zcela nezávisle na konkrétních podmínkách v tom či onom historickém období. Na straně druhé ovšem, tedy pokud se budeme držet klasických Weberových prací, motivuje vzor protestantské podnikavosti metodisty k tomu, aby rozvíjeli pozoruhodnou ekonomickou činnost, pěstovali v regionu neobvyklé plodiny, zabývali se technickou modernizací zemědělských postupů, obchodovali v komunitě i mimo ni ve velmi působivém objemu atd.

Výzkum Budilové a Jakoubka přesvědčivě dokazuje platnost teze, že náboženská příslušnost je hlavní a rozhodující faktor pro vytváření společenské identity. V pravoslavném Bulharsku byli čeští metodisté nuceni udržovat svůj náboženský i etnický svéráz v podmínkách náročného soupeření i spolupráce s představiteli ostatních náboženských skupin regionu. Z tohoto pohledu je cenným přínosem knihy její úvodní část věnovaná dějinám protestantských misíí v Bulharsku. Ve srovnávacím historickém kontextu zde autoři hledají zajímavé analogie kulturní situace s vojvodovskými Čechy, které rámuje vznik tradice existující už od prvních tří desetiletí 19. století a podobným způsobem určují vzory jednání. Zvláštní důraz klade kniha na meziválečnou nejednotnost a rozpad protestantského sboru na metodisty a darbysty. Jde o významný kulturní milník při pokusech o modernizaci obce v první polovině 20. století. Na první pohled přísně náboženské rozdíly a spory mají ve skutečnosti také vnější sociokulturní rozměr odrážející patriarchální modernitu bulharského

meziválečného venkova, která se postupně hlásí o slovo.

Jaký je význam přísné religiozity v prostředí netradičním pro danou konfesijní a kulturní přínáležitost – to je jedna z hlavních otázek, kterou si čeští antropologové kladou. Historická rekonstrukce je ovšem pouze odrazovým můstkem k následnému poutavému pronikání do hlubin náboženského časoprostoru, který je své sekulární současnosti tolik vzdálený a cizí. Lenka Budilová a Marek Jakoubek postupují v přesné shodě s nejnovějšími tendencemi současné etnografie, sociální antropologie a orální historie, a spojuje je přitom zájem o individuální osudy společenských uskupení a svazků. Na základě co do objemu a trvání působivé dlouholeté terénní práce na území Bulharska i dnešní České republiky dokáží oba badatelé podat a interpretovat ztracené kulturní světy očima jejich původců. Vysoká vědecká hodnota výzkumu je garantována velkým počtem rozhovorů s žijícími členy v knize popisované metodistické obce, které zároveň poutají pozornost čtenáře k osobnímu prožívání cesty do země zaslíbené pro ty, kdo budou spaseni v evangelické víře.

Nemenším úspěchem je vyvážený poměr mezi popisem skupinové dynamiky konfesijní praxe a detailním pohledem na stabilizaci a destabilizaci individuálních náboženských identit. Jak kniha ukazuje, může být každodenní sounáležitost a zaměření na transcendentní horizont pro malou obec jak konsolidujícím faktorem, tak zároveň i zdrojem konfliktů a napětí mezi jednotlivými osobnostmi a příčinou dramatických situací při přijímání nebo odmítání konkrétních náboženských autorit. A to o to víc, že zmíněné konflikty a situace jsou předávány včetně jejich konkrétní

smyslové a emoční závažnosti. Čtenáře tak nemohou nezasáhnout pokusy obyvatel Vojvodova o zachování morálního kreditu pastora Roháčka, jehož veřejné vystupování se vyznačuje přísností a strohostí, přičemž v soukromí je tento muž opakovaně nevěrný své ženě a oddává se prostopášným radovánkám v luxusních restauracích. Nakonec ho sbor přece jen potrestá a vyžene. Roháček odchází do města, kde zcela ztratí své charisma a jako bezdomovec přeruší veškerý styk se svými bývalými souvěrci. Samotný výběr a také analýza rozhovorů v tomto smyslu dosvědčují, že náboženské pozadí významně ovlivňuje také životopisný narativ, neboť biblický předpis o tom, že bratry a sestry ve víře není možné hodnotit ani soudit, formuje i cenzuruje vzpomínky na negativní příklady a „morální úpadek“. Čeští antropologové dokázali rozvinout děj kolem pastora a umně balancují mezi napůl vyřčeným a napůl zamlčeným, přičemž jemně vykrešlují erupce a traumata v religiózní paměti svých respondentů.

Další zajímavou epizodou je rozpad české obce ve Vojvodovu na metodisty – tradicionalisty a darbysty – radikály, k němuž došlo v roce 1925. Již zmíněného Roháčka nahradil nový pastor Koval, Lužický Srb, který si zakládal na stejné rigidním diskurzu, který doplnil o apokalyptické obrazy odměn a trestů za během života učiněná rozhodnutí a činy, čímž zcela opanoval představivost vesničanů. Jako vynikající řečník dovedl do krajnosti metodistický postulát o osobním vztahu s Kristem a získal tak věrné následovníky, stejně jako zarputilé nepřátele, kteří se ho dokonce pokusili vyhnat. Ve vyprávění respondentů proti sobě stojí „víra předků“ a osobní hledání a usilování o spásu, které

v určitém okamžiku nabývá tak ostrých obrysů, že se téměř polovina vesnice zřekne metodistické církve a nachází si nové místo setkávání, kde se posuzují závažné otázky, jako například to, zda věřící potřebují kněží, co je nejdůležitější pro spasení – zda víra, nebo činy, atd. Paradoxně je tento rozkol překonán nedlouho před nastolením komunistické vlády v Bulharsku a čeští přesídlenci se znovu vydávají na cestu – tentokrát zpět do vlasti.

Kniha Lenky Budilové a Marka Jakoubka se s lehkostí vyrovnává s nebezpečím, že by se její čtenáři rekrutovali pouze z úzce odborných kruhů. Zdaleka nejde jen o „suše“ akademickou publikaci o skupině náboženských asketů. Právě naopak – kniha je poutavým a barvitým příběhem, který podává život vojvodovských Čechů v celé jeho rozmanitosti a složitosti. Důležité je také zaměření výzkumného úsilí na bulharský kontext. V historické perspektivě čeští antropologové značně koloritním způsobem demonstrují fungování multi-religiózního modelu, tedy dlouholeté soužití zástupců různorodých náboženských sborů a skupin ve vesnici v severozápadním Bulharsku. Na relativně malém území se darbysté, metodisté, pravoslavní, paulikáni, katolíci a další, těší z rozkvětu i čelí úpadku a řadě dalších výzev, které před ně staví nacionální projekty 20. století. Dalším přínosem knihy je cenné svědectví o repreších vůči zástupcům v Bulharsku netradičních vyznání, které totalitní socialistický režim uplatňoval v souladu se svou politikou jejich kontroly.

Vědecká práce Budilové a Jakoubka je svéráznou laternou magikou, která nám umožňuje kritický vhled do vlastního jednání a kulturních vztahů s Jiným, což s sebou nese i možnost nahlédnout v novém

světle obraz běženců a zástupců různých dnešních náboženských menšin, stejně jako roli religiozity nebo její absence ve vlastní každodennosti.

Vasil Dimitrov

Radan Haluzík: *Proč jdou chlapi do války. Emoce a estetika u počátků etnických konfliktů*

Dokořán, Praha 2018, 456 s. + 32 s. barevné přílohy.

„Jdu s batohem na zádech silničkou ke kostelíku. Mám strach. Je to vlastně moje skoro první válka... Nevím, co mě tam čeká. Jdu jako osamocený hrdina cestou uprostřed hor a mám strach. Jdu jako osamocený hrdina z nějakého westernu romanticky monumentálními holými horami. Jdu sám, ale nejsem tu sám. Je tu se mnou mé kovbojské já z filmových westernů... Kdesi uvnitř svého já máme své hrdiny a skrze ně na sebe teď pohlížíme. Protože tu nejsme sami. A svět to vidí...“ (s. 353) – ani autoru knihy *Proč jdou chlapi do války* se nevyhnul sen o hrdinovi. Chtěl jím na moment být, chtěl být u toho a mít pocit, že se na něj celý svět dívá. Tou silou, která nás žene do nebezpečí, může být na začátku jistý druh entuziasmu, vyšší smysl. Radan Haluzík se jako mladičká válečný reportér pohyboval v mnoha konfliktních oblastech, na místech, kam se nikdo jako pozorovatel rozhodně nehrne, a snažil se zaznamenat aktuální dění. Pocit hrdinství, být u toho, svět se na mě dívá – to je jedna setina vysvětlení a odpovědi na otázky: Jaké síly vrhají chlapce na frontu? Proč jdou chlapi

do války? Co z toho ti kluci mají, jak se cítí?, které si autor v této knize pokládá.

Radan Haluzík spolupracoval během roku 1989, v období rozpadu sovětského bloku, na dokumentu o české menšině v rumunském Banátu a jejím prožívání revoluce. Nadchl se pro sledování dění ve válečných zónách a v roce 1990 pak napsal první válečnou reportáž o arménsko-ázerbájdžánském konfliktu. Začal jezdit do dalších zemí východního bloku a sledoval, co se v době naší revoluce děje tam, z jakého důvodu jsou jednotlivci i celá národní společenství ochotni vstupovat do konfliktů. V jednom z rozhovorů pro časopis *Vesmír* (2018) popisuje situaci ve válečné zóně. Podle všeho nebylo možné kvůli technickým podmínkám předávat čerstvé zprávy, tak zjistil, že mu jde nejlépe psaní na hranici mezi vědou, esejí a reportáží. Toto umění se otisklo i do této knihy, která vychází ze zkušeností a dat, která vytvořil během devadesátých let v různých konfliktech v bývalé Jugoslávii a na post-sovětském Kavkaze. Nicméně již v devadesátých letech psal reportáže z válečných oblastí do novin a časopisů. Později data z terénu použil na svou doktorskou práci na University College of London, a teprve na ni navazuje tato kniha. *Proč jdou chlapi do války* je tedy až další rovinou zprostředkování informací o situaci ve sledovaných válečných oblastech.

Knihu lze číst různými způsoby. Můžeme ji nahlížet z hlediska antropologie nacionalismu, antropologie estetiky, dějin komunismu, resp. postkomunismu, nebo ji můžeme číst jako antropologickou studii, studii násilí. Já jsem se vzhledem ke svým badatelským zájmům zaměřila více na antropologii násilí a upozadila při četbě historickou stránku věci. Realie